

Din Sosyolojisi Anabilim Dalı V. Koordinasyon Toplantısı ve Günümüz Türkiye'sinde Din Toplum İlişkileri Sempozyumu

Fatma Güler
U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Din Sosyolojisi Anabilim Dalı V. Koordinasyon Toplantısı ve Günümüz Türkiye'sinde Din Toplum İlişkileri Sempozyumu 4 Temmuz 2008'de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi organizatörlüğüyle Polisevi Uludağ Eğitim ve Dinlenme Tesisleri'nde yapıldı. Toplantıya 19 İlahiyat Fakültesi'nden ve Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan toplam 54 din sosyologu katıldı. Ayrıca Bursa'daki İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri, İl ve İlçe müftüleri ile Uludağ, Marmara ve İstanbul Üniversiteleri'nden lisansüstü düzeyde çalışma yapan öğrenciler de toplantıyı takip ettiler.

Sempozyum U. Ü. Din Sosyolojisi A. D. Başkanı Doç. Dr. Abdurrahman Kurt'un açılış konuşmasıyla başladı. Din sosyolojisinde kurucu din sosyologları Weber ve Durkheim'dan başlayarak başlangıçtan günümüze kadar geçirilen süreçte dine bakışa dair bir değerlendirmenin yapıldığı konuşmada, dinin tanımına dair özsel ve işlevsel bakışların, dinin ilahi kaynağını reddeden güçlü pozitivist geleneğin zamanla kırıldığı belirtildi. Kurt, günümüzde özellikle

İlahiyat Fakültelerindeki Türk din sosyologlarının, İslam'ın sosyal görünüşleri ve Müslüman dindarlıklarla ilgili çalışmaları çoğu defa içeriden bakışla yapmalarının bu konuda olumlu bir mesafe katıldığına göstergesi olduğunu ifade etti.

Ardından Fakültemizin Dekanı Prof. Dr. A. Saim Kılavuz katılımcıları sırasıyla selamladıktan sonra sempozyumun hazırlanmasında emeği geçenlere ve özellikle maddi unsurların hazırlanması adına katkıda bulunan kurum ve kuruluşlara teşekkürlerini sundu. Akabinde kürsüde yerini alan İl Müftüsü Mahmut Gündüz halkın dini yaşantısına dair güncel saptamalarda da bulunduğu bir konuşmayla ilgilileri selamladı. Bunu müteakip Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. İzzet Er yaptığı konuşmada daha önceki toplantının ana temasının din hizmetlerinde bölgesel farklılıklar üzerinde yoğunlaştığını belirtip bu toplantıda beklenenin büyük şehirlerde din hizmetlerinin önceliklerinin belirlenmesi olup teorik çalışmaların da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerine ışık tutacak şekilde yönlendirilmesi gerekliliğini vurguladı. Başkanlığın 630 sayılı kanunla kendisine tanınan "toplumun din konusunda bilgilendirilmesi ile ilgili görevini yerine getirmek" için hedef kitlenin ne olduğu ve hangi özelliklere sahip olduğunun tanınması ve halkın kendine has popüler dini hayatına dair özelliklerinin bilinmesi konusunda özellikle din sosyologlarına büyük görev düştüğünü belirtti.

Açılış konuşmalarının ardından ana bilim dalının duayen hocalarından Prof. Dr. Ünver Günay "Türkiye'de din sosyolojisinin teorik ve metodolojik meseleleri" konulu açılış bildirisini sunmak üzere kürsüde yerini aldı. Günay, hazırlamış olduğu metne bağlı kalmayacağını belirterek daha ziyade İzzet Er'in tespitlerinin önemi- ne istinaden konuşmasını şekillendirip; Türkiye'de din sosyolojisi nasıl yapılmalı? Fikri ve teorik problemler nedir? Önemli ve problem konular nasıl araştırılacak? Batılı din sosyolojisi ve Türk din sosyolojisi arasındaki farklar nelerdir? gibi aydınlatılması gereken belli başlı sorulara dikkat çekti. Batı sosyolojisi belli bir fikri geleneğin üzerine bina olurken Türk din sosyolojisinde bunun eksikliğini ve fikri temellerin kurulmasının temel meselelerden biri olduğunu belirterek çeşitli önerilerde bulundu. Birincil kaynaklar ve tercümele- r açısından farklı dillerin bilinmesi, literatürün okunması, daha önceki çalışmaların hepsinden haberdar olunarak yeni bir şeyler ortaya konulması, öteki dinlerle ilgili karşılaştırmalı çalışmalar yapılması ve bunlar yapılırken güncel meselelerin de dışarıda bırakılmaması gerektiğini vurguladı.

Kısa bir ara verildikten sonra "Toplumsal Yapı ve Din" başlıklı birinci oturuma geçildi. Prof. Dr. Hüsnü Ezber Bodur başkanlığında gerçekleşen oturumda, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Toplumsal Statüsü ve Dini Hayata Etkileri" başlıklı ilk bildiriye Doç. Dr. Kemaleddin

Taş sundu. Taş, doktora tezine dayanan bildirisinde Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin ilgası ve Diyanet İşleri Reisliğinin kurulması ile din işlerinin devlet denetimine alınması ve Cumhuriyet dönemi resmi dini örgütlenmenin gelişim sürecinin önemine dikkat çekerek, Türk siyasi hayatının dönüm noktaları ve iç dinamikleriyle birlikte dini kurumlarda da farklı politikaların izlendiğini belirtti. Bu çerçevede toplumumuzda din hizmetleri ile ilgili konularda D.İ.B. nasıl görülüyor?, Yeterliliği ne düzeyde? Buna etki eden olumlu-olumsuz faktörler neler? gibi sorularla ilişkili olarak Türk kamuoyunun D.İ.B.'na karşı tutumlarında "dindarlık" olgusu, dindarlık düzeyleri ve sahip olunan din anlayışlarının etkisini vurguladı.

Oturum Başkanı Bodur'un, bildiri başlığıyla ilgili olarak "toplumsal statü" ifadesinin bireyi tanımlayan bir ifade olduğu, bunun yerine "Türk toplumundaki önemi" ifadesinin daha uygun olacağına dair değerlendirmesinin ardından müzakereci olarak Yrd. Doç. Dr. A. Faruk Kılıç değerlendirmelerde bulundu. Doktora düzeyindeki tezde D.İ.B.'nin hukuki yapısından çok teorik problemlere ağırlık verilmesi gerektiğine ve tespit edilenlerin bugünü yansıtmadığına, buna bağlı olarak da eksiklikler olduğuna değindi. Ayrıca tebliğde dini grupların D.İ.B' na karşı olduğu tespiti yapılmakla birlikte hangi dini gruplar ve niçin karşı olduklarına değinilmemesini bir eksiklik olarak ifade etti. Bunun yanında laikliğin sosyo-kültürel alt yapı olmadan kabul edildiğine dair yorumun aksine Tanzimat'tan bu yana laiklik sürecinin söz konusu olduğunu ve D.İ.B.'nin devletin laik yapısının sigortalarından biri olma fonksiyonunu dile getiren Kılıç, Osmanlı'dan günümüze şeyhülislamlığın bütün fonksiyonlarının D.İ.B tarafından karşılandığına katılmadığını ve tekke ve zaviyeler kapatıldığında D.İ.B'nda akli boyuta önem verilip deruni boyutun eksik kaldığı, günümüzde ise Başkanlığa dair teoriden çok uygulamada sorunlar yaşandığı tespitinde bulundu.

Eleştirilere cevaben Taş, bilgilerin güncellenmediğini, D.İ.B. ile İlahiyat fakülteleri arasında bu açıdan bir kopukluk olduğunu belirtti fakat tepeden inme bir laiklik yorumunun olmadığını ifade etti.

"Popüler Dini Yönelimlerin İncelenmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri" konulu ikinci bildiriye sunan Doç. Dr. Mustafa Aslan, popüler dini uygulamaların din açısından karmaşık fakat sosyo-dini içerikli bir konu olması ve din-toplum ilişkisinin merkezinde olması bakımından önemli olduğunu belirtip yedi başlık altında değerlendirmede bulundu. İlk olarak "folk religion", "popüler din", "kitle dindarlığı" gibi isimlendirme ve kavramlaştırma problemine değinen Aslan, "halk dini" ile "popüler din" arasında nüans olduğunu, "halk dini" kavramı yerel özellikleri yansıtırken "popüler din" in daha evrensel hale gelip başkalaşma ve etkileşimi içine aldığı için daha tercih edilir olduğunu, bu kategorik kavramlaştırma

genellikle normatif olarak ele alınsa da aslında bunun normatif değil deskriptif, teolojik değil analitik bir kategorileştirme olduğunu belirtti. Toplumdaki dini çeşitliliği anlamada dikotominin avantaj ve dezavantajlar barındırdığına, din çalışmalarında popüler dinin olumsuz olarak ele alınmasına karşın resmi din-popüler din karşıtlığında popüler dinin saf olmayıp sürekli olarak resmi dinle etkileşim içinde olduğunu belirten Aslan, popüler dinin bir yandan modernliğin getirdiği sorunları diğer taraftan şehre göçle birlikte yalnızlaşan bireyin hayat mücadelesinde türbeler ve ritüellerle çeşitli görünümeler sunarak kişilerin sorunları karşısında umut olma iddiasını taşıdığına da vurgu yaptı.

Tebliğin müzakerecisi Prof. Dr. Abdulvahap Taştan, popüler dinin kendine özgü bir gerçeklik olmasının tespiti bakımından bildiriye isabetli bulmakla birlikte bazı sorunların altını çizdi. Bildirinin terminoloji sorununun aşılması yönünde önemli bir çalışma olabilecek iken popüler dine dair beklenen netliği sağlayamadığını, hatta popüler dinin karmaşıklığından yakınıldığını ifade eden Taştan, İslam örneğinde popüler dindarlığın şehirleşme ya da gecekondulaşmanın bir ürünü olduğunu belirtti ve duygusal, entelektüel, pragmatik oluşunu en önemli özellikleri olarak sıraladı. Resmi dindarlığın ise bir nevi ideolojik olduğu ve bir nevi fundamentalizmin de karşısında yer alıp resmi ideolojinin kurulması açısından önemli olduğu değerlendirmesini yaptı.

Müzakereye cevaben Aslan, popüler dinin yeni bir alan olup problemleri olduğunu yansıtmak için "karmaşık" ifadesini kullandığını ve bunun bir yakınma olmayıp aksine bilimin problemlerle gerçekleştireceğini ve popüler din konusu ne kadar araştırılsa da yeni problemler çıkacağını hatta sekülerleşme teorilerinin krizi konusunda dahi popüler dinin merkezde olduğunu savundu.

Oturumun son bildirisini Yrd. Doç. Dr. Selim Eren sundu. "Sünni Olmayan Halk Dindarlığının Tezahürleri ve Problemleri: Türkiye'de Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme" konulu bildirisinde Günümüzde Alevilik nasıl değerlendiriliyor? Çalışmalar nasıl yapılıyor? Problemler nelerdir? Günümüzde Alevi toplum yapısında ne gibi değişiklikler var? sorularına dikkat çekerek 1960'lardan itibaren Fransa'dan gelerek bu çalışmaları yapan İrene Melikoff örneği varken Türkiye'de Sünni çevrelerce bunun değerlendirilemediğini ileri sürdü. Aleviliğin, Türklerin Müslüman olma sürecinden başlayarak Anadolu'ya göçe kadar uzanan sosyal ve dini ortamlarda oluşan bir olgu olduğunu ancak yan yana getirildiği "çağdaşlık", "devrimcilik", "laiklik", "Türk İslam'ı", "Alisiz Alevilik" gibi ideolojik bakış açısını yansıtan kavramların Aleviliğin sanki 21.yüzyılda ortaya çıkmış bir olgu gibi değerlendirilmesi yanlışını doğurduğunu belirten Eren, uluslararası sözleşmelerle de 1950'lerde görünüme

kavuşan ve aynı zamanda yurt dışına taşan Aleviliğin Türkiye açısından bir problem olan dini azınlık olarak görülme taleplerini de değerlendirdi. Eren, Türk devlet yapısı ve din hizmetleri bakış açısından bu taleplerin hepsinin gerçekleşmesi söz konusu olmasa da bunların dikkate alınması gerektiğini ve bilimsel çalışmalarda özellikle din sosyolojisi, antropoloji ve diğer dalların katılımıyla belirli bir bölgedeki Alevilerin değil Türkiye genelindeki Alevilerin ele alınması gerektiğini vurguladı.

Tebliğın müzakeresinden önce Prof. Dr. Hüsnü Ezber Bodur interdisipliner bir bilim için "Sünni olmayan halk dindarlığı" başlığının bir değer yargısı ifade etmesi yönüyle olumsuz olduğunu dile getirdi.

Bu değerlendirmenin ardından müzakerede bulunan Doç. Dr. Y. Mustafa Keskin "Sünni olmayan halk dindarlığı" ifadesinin doğru bir söylem olmadığı eleştirisini yineledi ve 1980 sonrası siyasal İslam ve tarikatleşme ile oluşturulan bir ortamda Aleviliğin yeniden inşasına dair ileri sürülenlerin yeni olmadığını ifade etti. Ayrıca bu alana eğilen birçok mezhepler tarihi ve kelam hocası olmakla birlikte Batılı bakış açısını eleştirmesi gereken bir kelamcının "Alevi teolojisi" ifadesini kullanmasını, şahit olduğu büyük bir hata olarak değerlendirdi.

Müzakerede bulunmak isteyen diğer hocalara da söz hakkı verildi ve ilk olarak Prof. Dr. M. Rami Ayas kürsüde yerini aldı. Bektaşilik, Melamilik, Nakşilik gibi bütün tarikatlerin Şah-ı Velayet olmasıyla Hz. Ali'de birleştiğini, bu açıdan Aleviliğin Türk Müslümanlığı olarak değerlendirilebileceğini, Türkiye çapında Aleviliğin toplumsal görünüşlerinin daha birleştirici bir şekilde ele alınıp çözümlenebileceğini vurguladı. "Muaviyecilikle ilgili toplumsal gerçeklik ne konumdadır?" sorusunun yeni bilimsel çalışmalarda göz ardı edilmemesini tavsiye etti ve bunun yanında "siyasal İslam" ifadesinin uygun olmayıp kullanılacaksa bunun yerine "siyasal müslümanlık" ifadesinin kullanılmasının yerinde olacağını vurguladı.

Değerlendirme için söz alan Dr. Ahmet Onay, Alevi halk dindarlığı incelemesinde cami ve cem evleriyle ilgili bir araştırma yapılmamasını eksiklik olarak dile getirdi. Tunceli'deki camilerin %45'inin 1970'ten sonra inşa edilmiş olduğunu yani %55'inin kadim cami olduğunu belirterek, 2002 rakamlarına göre Tunceli'deki cem evlerinin yaklaşık %16'sı vakıf ve devlet teşekkülü iken geri kalanının halk tarafından yaptırılmış olmasının " Bir sosyal mühendislik mi yapıyor?" sorusunu akla getirdiğine dikkat çekti.

Oturumun son bildirisine dair bu müzakerelerin ardından Doç. Dr. Ali Coşkun diğer bildirimleri de içine alan bir değerlendirme yaptı. Diyanetin Müslümanlığın Sünni yorumu üzerine inşa edildiğine dair

kabullere ilişkin "Atatürk Diyaneti kurarken Sünni yorumun benimseneceğine ifadelerinde yer veriyor mu?" sorusunu yöneltti. Popüler din kategorisini sosyal kategori olarak değerlendirmek yerine kültürün olduğu yerde yapı olduğu için bunun da yapı olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı ve halkla toplum arasında sadece bir vurgu farkı olduğu, her ikisinin de yüksek ve aşağı kültürü barındırdığı tespitinde bulundu.

İlgili müzakerelere cevaben Yrd. Doç. Dr. Selim Eren bildiri başlığı üzerinde yapılan eleştirileri dikkate aldığını belirterek Atatürk'ün Hanefi-Maturidi çizgiyi esas alarak Diyaneti kurduğuna dair bir söyleme rastlanmamakla birlikte Diyanet'in kuruluşuna ve uygulamalarına bunun açıkça yansımalarını, Şeyhülislamlığın da Rafizilik karşısında yer almak üzere aynı gerekçeyle kurulduğunu ifade etti.

Bütün bildiri ve müzakerelerin ardından Bodur, genel bir değerlendirmede bulundu. Din-devlet-toplum ilişkilerinin modernleşen, sekülerleşen toplumlar açısından üç başlıkta değerlendirilebileceğini; 1. Dinin devletin denetiminde olduğu Anglosakson ülkeler, İngiltere; 2. Devletin tüm dinlere karşı mesafeli olduğu ya da ne yaparsa yapsın dediği ABD; 3. Devletin resmi politikası olarak tamamıyla dine karşı çıkılan SSCB örnekleriyle dile getirdi. Ayrıca her dinin popüler din yönünün olduğunu, bu kaçınılmaz durumun resmi dinde de söz konusu olduğunu belirterek dini tipolojilerden söz etti ve "Yeni bir dine doğru mu?" sorusunun dış kaynaklı bir soru olup bunun kilise tipolojisiyle bakan, "yeni bir din olmada din eğitimi ve mabet olmak üzere iki şart yeterlidir" diyen din sosyologlarının öncüllerini yansıtacağını ifade etti Alevilik için böyle bir ayırım olmadığını ve bunun ancak halk dindarlığı olduğunun altını çizdi.

Başkanlığını Prof. Dr. Mehmet Bayyigit'in yaptığı "Toplumsal Süreçler ve Din" başlıklı ikinci oturumda iki müzakereli bildiri sunuldu. Hem popüler dindarlığın önemli bir unsuru olan Mevlid'in yazarı hem de Bursa'lı olması bakımından oturum açılışını Süleyman Çelebi'nin sözleriyle yapan Bayyigit bu toplantıya kadar metodolojik sorunlar üzerinde durulmuşken bundan sonra artık toplumsal sorumluluk gereği bu konulara eğilmenin yerinde olduğunu ifade ettikten sonra bu tartışmaların uluslar arası düzeyde ya da kamuoyu oluşturacak bir biçimde gündeme getirilmesi temennisiyle sözü ilk bildirinin sahibi Prof. Dr. Niyazi Akyüz'e verdi. "Türkiye'de Şehirleşme Sürecinde Dini Hayat" başlıklı tebliğinde Akyüz, şehirleşme-dini hayat ilişkisini Türkiye'deki sonuçlarıyla çerçeveyerek kentlerde ve kırsal kesimde farklılaşan dini yaşantıyı tasvir etti. Kentlerde söze dayalı geleneksel, kadercî din anlayışının hâkim olduğunu, dini pratikler yönüyle ise kentte daha az yerine getirilen dini uygulamalarda kent yaşamının yoğun iş ve çalışma temposu içinde farklı toplumsal tabakalar arasında da farkların söz konusu olduğunu öne sürdü.

Memnuniyetsizlik yaratan sosyo-ekonomik, politik, kültürel etkenlere sahne olan kent yaşamında mevcut düzene eleştirel yaklaşımıyla cemaatlerin, yerellik, ideoloji ve inanç temelli olmak üzere kentteki değişik görünüşleriyle resmi kurumlara ulaşamayan konularda kentliye yardımcı olarak etkinliğini arttırmasını, gerekçeleriyle birlikte ortaya koydu.

Müzakereci olarak değerlendirmelerde bulunan Doç. Dr. Celaleddin Çelik dinin geleneksel ve kentsel toplumdaki fonksiyonuna dair kentsel-kırsal karşıtlığının konunun anlaşılması yönünde probleme sebep olduğunu dile getirerek kavram çiftlerinin hegemonyasından anlam daraltıcı etkisinden kurtulmak ve farklı kent görünüşlerine eğilmek gerekliliğini vurguladı. Kentte yaşanan dini hayatın ne kadarı kentsel ? sorusuyla devam eden Çelik, buna dair daha yeni kavramlara ve daha alt ayrımlara gidilmesinin cemaat yaşamının kendine alan bulduğu, cemaatsel ağların kolayca yayıldığı bir yer olan kent yaşamında toplumsal etki ve nüfuz bakımından cemaatlerin nerelerde olduğunu gösterecek mukayeseli çalışmalara fırsat sağlayacağını dile getirdi.

Konuyla ilgili görüşlerini belirtmek üzere sırayla Prof. Dr. Rami Ayas ve Dr. Ahmet Onay söz aldı. Ayas "kentleşme" ve "kentlileşme" arasındaki farka dikkat çekip kentleşmeyi bir oluşum, kentlileşmeyi ise kırsaldan kente giden bireylerin kentli toplulukla ilişkilerinin başlaması olarak tanımlayarak köy yaşamındaki güçlü toplumsal denetimden kurtulan bireyin tek başına daha çabuk uyum sağlamasına karşın topluluk olunca aynı uyum hızının gözlenemediğine değindi. Konuya farklı bir açıdan yaklaşan Onay ise, varoşlarda yaşayan insanların yeşil kart, yakacak, erzak paketi gibi sürekli yardımlar almasını orada yaşamının bir değer olmaya başlaması olarak değerlendirip dinin kullanılan bir meta haline dönüşmesine dikkat çekti.

Oturumun ikinci bildirisinin sahibi Doç. Dr. Erkan Perşembe "Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Modern Dindarlıklar" başlıklı sunumunda bu konuyla ilgili önemli değerlendirmelerde bulunan birçok isme de atıfta bulunarak geleneksel yaşam formlarından modernliğe geçişteki sorunlar ve özellikle de tüketim kültürünün kuşatıcılığıyla birlikte modern tüketim kültürünün metalaştırıldığı alanlarda dini yaşayışta modernliğe direnmek ya da uyum sağlamak arasında bir yerde olan müslümanların ilginç görüntüler sunduğunu ve modernleşme içinde konumlanan bu melez dindarlıkların cemaatler içinde de var olduğunu dile getirerek modern hayatta dindarlığın bireysel ve cemaatsel görünüşlerinde gerçekleşen önemli değişimler neticesinde yeni dindarlık tipolojilerinin görüldüğünü ifade etti.

Tebliğin müzakerecisi olan Prof. Dr. Zeki Aslantürk günümüzde sokaklardaki dindar kadınların görünümündeki değişiklikten dem vurarak markalaşma, moda ve dindarlık ilişkisine dair çarpıcı ve esprili yorumlarıyla dikkatleri üzerinde topladı. Sosyal değişme ve tabakalar arası zorlamanın neticesi hem bu dünyadan hem de öte dünyadan vazgeçemeyen müslümanlarda zamanla meydana gelecek zihniyet değişimini dile getirerek İslami burjuvazinin oluştuğunu ileri sürdü. Bildiriyi ise sadece hipotezler ortaya koyup olanı tespit etmek bakımından eksik olmakla eleştirdi.

Prof. Dr. İzzet Er'in başkanlığında tartışmaya açılan "Koordinasyon Toplantısı ve Değerlendirme" başlıklı üçüncü oturumda 2009 yılında yapılacak olan toplantı yerinin ve konusunun tespitine geçmeden önce sempozyuma dair görüş ve önerilerini paylaşmak isteyenlere söz verildi. Bu çerçevede Doç. Dr. Ali Akdoğan ve Doç. Dr. Ejder Okumuş kısa birer değerlendirme yaptılar. Anabilim dalına ait internet sitesi ve derginin durumu ilgili kişilere sorulup değerlendirildikten sonra Türkiye'de din hizmetlerinin verimliliğini arttırmak için yapılabilecek olan alan araştırmaları, Doç. Dr. Vejdi Bilgin'e ait bir proje önerisiyle birlikte tartışmaya açıldı. Projeye dair görüş ve değerlendirmelerin ardından bir sonraki toplantı için görüş, öneri ve temennilere yer verildi ve açılışı yapan hocamız Doç. Dr. Abdurrahman Kurt'un sempozyumun koordinasyonuna dair kısa bir değerlendirmesi ve bu hususta yardımcı olan kişilere teşekkürlerini sunmasıyla toplantı sona erdi. 5 Temmuz 2008 Cumartesi günü ise, Tarihi Kentler Birliği üyesi olan Bursa'nın şehir merkezinde bir kültür gezisi yapıldı.